

УДК (UDC) 94 : 341.341 : 792] (100) "1917/1918"
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2025.2\(50\).795](https://doi.org/10.33782/eminak2025.2(50).795)

**THEATRICAL AND MUSICAL COMPONENT OF CAMP EVERYDAY LIFE OF
UKRAINIAN PRISONERS OF WAR IN WETZLAR CAMP, GERMANY,
MARCH 1917 – MAY 1918
(ON MATERIALS OF 'HROMADSKA DUMKA' NEWSPAPER)**

Ihor Sribnyak¹, Dmytro Hryn²

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)

¹ e-mail: i.sribnyak@kubg.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

² e-mail: d.hryn@kubg.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1378-636X>

ABSTARCT

The purpose of the research paper is to shed light on the primary areas of activity of M. Lysenko Musical and Drama Society within the Ukrainian prisoner camp in Wetzlar, as well as to analyze the main artistic achievements of the camp theater, choir, and orchestra during March 1917 – May 1918.

The scientific novelty is in the fact that thanks to the frontal analysis of the mentioned camp newspaper materials, it becomes possible to reconstruct comprehensively the repertoire of the camp theater, as well as the specifics of the performances of the choir and orchestra, which had the opportunity to perform not only for the prisoners but also for the residents of the town of Wetzlar.

Conclusions. Ukrainian theater occupied a central place in the cultural and artistic life of the prisoners, and for the most part, plays by Ukrainian playwrights were staged on its stage. Although all the roles in the theater (including women's) were performed by non-professional amateur actors from among the prisoners with the appropriate unschooled acting talents, such a feature made the plays staged on its stage, especially close to the prisoners' hearts. The theater's influence on the camp inmates' consciousness was enhanced by music, singing, and dancing, which were often 'entangled' into the performances, additionally giving them a touch of realism in depicting the everyday life of a Ukrainian village. The actors, as well as the choir members and musicians, were involved in preparing camp 'holidays' and traditional Ukrainian gatherings (vechornytsi), which had a distinct national and educational 'text and subtext'.

The activities of the camp artistic groups (Ukrainian theater, folk choir, and amateur orchestra) allowed to intensify the process of national awareness and patriotic education of Ukrainian prisoners, thanks to which a large cohort of Ukrainian citizens, devoted to their Motherland, was nurtured in Wetzlar. Under the influence of Ukrainian art, a considerable number of Ukrainian prisoners of war awakened to active public and political life and showed their readiness to take up arms to defend their native land from the Bilshovyk invasion.

Keywords: Ukrainian prisoners, Wetzlar camp, theater, choir, orchestra, amateur actors, performance, play, Germany

**ТЕАТРАЛЬНО-МУЗИЧНА СКЛАДОВА ТАБОРОВОГО ПОВСЯКДЕННЯ
ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ У ТАБОРІ ВЕЦЛЯР, НІМЕЧЧИНА,
БЕРЕЗЕНЬ 1917 – ТРАВЕНЬ 1918 РР.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISУ «ГРОМАДСЬКА ДУМКА»)**

Ігор Срібняк¹, Дмитро Гринь²

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

¹ e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

² e-mail: d.hryn@kubg.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1378-636X>

АНОТАЦІЯ

Метою статті є висвітлення основних напрямків діяльності Музично-драматичного товариства ім. М. Лисенка у таборі полонених українців Вецляр, а також здійснення аналізу основних мистецьких надбань таборових театру, хору й оркестру протягом березня 1917 – травня 1918 рр.

Наукова новизна полягає у тому, що завдяки проведенню фронтального аналізу матеріалів згадуваного таборового часопису стало можливим цілісно реконструювати репертуар таборового театру, а також специфіку виступів хору й оркестру, які мали можливість виступати не лише для полонених, але й перед мешканцями міста Вецляр.

Висновки. Український театр посідав центральне місце у культурно-мистецькому житті полонених, і здебільшого на його сцені виставлялися п'єси українських драматургів. І хоча всі ролі в театрі (у т.ч. й жіночі) виконували непрофесійні артисти-аматори з числа полонених з відповідними природними акторськими завдатками, ця його особливість робила поставлені на його сцені п'єси особливо близькими полоненим. Вплив театру на свідомість таборян посилювала музика, співи й танці, які часто «впліталися» у вистави, додатково надаючи їм рис реалістичності у висвітленні повсякдення українського села. Артисти, так само як і хористи та музиканти, долучалися до підготовки таборових «свят» і вечорниць, які мали виразний національно-виховний «текст і підтекст».

Діяльність таборових мистецьких колективів (українського театру, народного хору та самодіяльного оркестру) дозволила інтенсифікувати процес національного освідомлення та патріотичного виховання полонених українців, завдяки чому у Вецлярі була виплекана чисельна когорта відданих Батьківщині українських громадян. Під впливом українського мистецтва значна кількість полонених українців пробудилася до активного громадсько-політичного життя та виявила свою готовність взяти до рук зброю для захисту рідного краю від більшовицької навали.

Ключові слова: полонені українці, табір Вецляр, театр, хор, оркестр, артисти-аматори, вистава, п'єса, Німеччина

Вступ

Повалення царату в Росії мало значний революціонізуючий вплив на полонених українців у таборі Вецляр, а разом з тим додало потужного імпульсу розвитку таборового театру. Ця подія призвела до того, що полонені позбулися страху перед вже знищеною російською репресивною машиною, який тяжів над ними на підсвідомому рівні з діда-прадіда навіть під час відвідування ними українських вистав. Завдяки цьому театр став набагато успішніше виконувати свою найважливішу місію із викорінення малоросійськості з полонених українців (роблячи це спільно з іншими таборовими національно-освітніми осередками).

У свою чергу, подальші кардинальні політичні перетворення в Україні та Росії сприяли розквіту таборового театру, репертуар якого збагатився новими п'єсами з виразним національно-визвольним «звучанням» і новими історичними паралелями. Вже невдовзі щотижнева вистава, яка готувалася трупою акторів-аматорів з числа полонених, стала своєрідною таборовою традицією. Відтак таборовий театр у Вецлярі справляв потужний культурно-виховний вплив на таборян, пропонуючи полоненим гостросоціальні п'єси українських драматургів.

Метою статті є висвітлення основних напрямків діяльності Музично-драматичного товариства ім. М. Лисенка у таборі полонених українців Вецляр, а також здійснення аналізу основних мистецьких надбань таборових театру, хору та оркестру протягом березня 1917 – травня 1918 рр.

Огляд літератури та джерел

Вивчення специфіки діяльності українських театральних мистецьких осередків у таборі Вецляр під час Першої світової війни протягом 1914-1918 рр. відбувалося зусиллями німецьких¹ та українських² істориків у контексті дослідження історії тамтешньої української таборової громади. Ситуація змінилася у 2015 р., коли світ побачила перша стаття про специфіку діяльності у таборі Вецляр Музично-драматичного товариства імені М. Лисенка, що була підготовлена на основі використання архівних документів³.

У рамках ще однієї публікації, що була підготовлена спільними зусиллями українських та німецьких дослідників, широко використовувалися матеріали таборової преси – газети «Просвітний Листок» (з 1917 р. – «Громадська Думка»), яка досить докладно інформувала про роботу таборового театру, а також

¹ Rehmer C. Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915-1918). Ein besonderes Lager? *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*, 1994. Heft 37. S. 77-116; Rehmer C. «Revolutionierungspolitik» und Ukrainer-Lager *Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18*. Frankfurt a. M. u. a., 1997. S. 245-280; Runzheimer J. Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar *Film als historische Quelle*. Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack. Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung. Frankfurt am Main, 2002. S. 25-28; Jung I., Wiedl W. Ein «besonderes» Lager für Ukrainer *Zwischen Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914-1918*. Neustadt an der Aisch, 2016. S. 262-282.

² Срібняк І. Табір полонених українців у Вецлярі (Німеччина) у 1915-1917 рр. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»*. 1998. Вип. 2. С. 38-57; Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). Київ, 1999. С. 93-110; Кривошеєва Л. М. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.): дис... канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – Історія України. Запоріжжя, 2009. 242 с.

³ Срібняк М. І. Створення та діяльність Музично-драматичного товариства імені М. Лисенка в таборі Вецляр (Німеччина) у 1915-1916 рр. *Дриновський збірник*. 2015. Т. VIII. С. 315-321.

уміщувала короткі рецензії на поставлені на його сцені вистави⁴. Одночасно триває розробка особливостей функціонування таборової громади у Вецлярі, в житті якої театр завжди посідав чільне місце⁵.

Дана стаття має своїм завданням продовжити аналіз мистецьких надбань згадуваного товариства, що стало можливим завдяки проведенню фронтального аналізу матеріалів згадуваного таборового часопису.

ВШАНУВАННЯ КОБЗАРЯ

Театральні артисти, хористи та музиканти, що були об'єднані у складі таборового Музично-драматичного товариства ім. М. Лисенка, традиційно брали найдіяльнішу участь у всіх національно-культурних заходах, які готувалися заходами українського активу табору Вецляр. Це виявлялося у трьох площинах – постановках п'єс, організації концертів (здебільшого вони мали формат вечірок) і відзначенні національних свят. Останні, як правило, організовувалися з нагоди національних свят або для вшанування пам'яті найвизначнішого українського поета Тараса Шевченка. Підготовка до відзначення Шевченківських днів традиційно розпочиналася у перших днях березня, а до участі в ній залучалися практично всі члени Музично-драматичного товариства. Культурно-мистецька програма цього свята завжди вирізнялася своєю масштабністю та змістовим насиченням, слугуючи своєрідною демонстрацією найкращих досягнень українських активістів у таборі.

На підтвердження цього доцільно навести опис Шевченківських днів у Вецлярі, який був поданий в одному з березневих номерів таборового часопису. Їх відзначення було розпочато зранку 9 березня 1917 р., наколи табір вже був прикрашений національними прапорами. На звук сурми рівно о 9.30 на визначеному місці біля гімнастичного бараку зібралися січовики (члени товариства «Січ» – *авт.*), які строєм пройшли до Народного дому, в якому мала відбутися Святочна Академія на честь Т. Шевченка. На сцені було встановлено погруддя Т. Шевченка (авторства одного з полонених офіцерів-українців), оздоблене вишитими рушниками. Тлом йому слугував краєвид з могилою Кобзаря з білим хрестом, за якою переливалася уявна дніпровська вода. Концертна програма була розпочата виконанням «Заповіту» Т. Шевченка, після чого Богдан Лепкий (останній працював у таборі як просвітній діяч – *авт.*) виголосив «довшу, дуже красну й багату змістом промову про Великого Генія України і його значіння». До таборян промовляли й їх колеги – українські активісти, і Академія була завершена спільним виконанням пісень «Не

⁴ Срібняк І., Срібняк М., Шнайдер В. Український аматорський театр у таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (осінь 1915 – зима 1917 рр.). *Європейські історичні студії*. 2020. № 17. С. 108-154.

⁵ Срібняк І. Громада полонених вояків-українців царської армії у таборі Вецляр, Німеччина (вересень 1915 – грудень 1916 рр.): за матеріалами ЦДАВО України. *Емінак*. 2020. № 3 (31). С. 217-233; Срібняк І. Особливості проведення національно-просвітницької роботи у таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (червень 1916 – лютий 1917 рр.). *Освітологічний дискурс*. 2021. Т. 33. № 2. С. 16-28; Срібняк І., Гринь Д. Національно-виховна місія часопису «Громадська Думка» у таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (1917 – початок 1918 рр.). *Український інформаційний простір*. 2023. № 2 (12). С. 225-250; Кудряченко А., Срібняк І. Громадсько-політичний та національний активізм полонених вояків-українців у таборі Вецляр, Німеччина, 1917 р.: зміст і форми (за матеріалами часопису «Громадська Думка»). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. № 32. С. 138-154.

пора» і «Ще не вмерла Україна». Увечері того ж дня відбувся концерт на честь Кобзаря, до якого увійшли здебільшого твори його авторства, а також була продекламована низка його поезій⁶.

11 березня свято було продовжено спільними січовими вправами у присутності проводу української громади, коменданта табору та німецьких офіцерів. Після привітання курінного отамана «Січі» та співу усіма січовиками національного гімну вперше був виконаний «Святочний січовий марш полку Союзу визволення України» (авторства Омеляна Терлецького), звуки якого «срібними хвилями розпускались в повітрі й тонули в безмежнім просторі». За деякий час січовики та запрошені зібралися у Народному домі, де була проведена концертно-декламаційна частина свята. Увечері увазі полонених було представлено театральну-музичну відділенню (вистава першого акту драми Т. Шевченка «Назар Стодоля», в якій всі актори «дуже добре справилися з своїми ролями й мали великий успіх», та були відзначені довгими та гучними оплесками присутніх). Завершилося свято декламаціями та хоровими співами, які були дуже тепло сприйняті глядачами⁷.

Невідомий дописувач висловив спільну думку всіх полонених про те, наскільки «тяжко є святкувати своє найбільше національне свято в неволі, далеко від рідного краю, від тої благословенної землі, в якій лежать тлінні останки найбільшого сина України. Немає з нами ні батьків наших, ні жінок і дітей, ні братів та сестер, які поділили з нами наші найглибші почуття, найбільші бажання й надії в цей урочистий момент, алеж нема й поліція, який би заборонив нам (полоненим – *авт.*) це свято. І хоч обходимо (святкуємо – *авт.*) ми його в неволі, але вільно, так вільно, як тільки дозволяють нам на те обставини, в яким ми живемо, без жадних сторонніх препон»⁸.

ТАБОРОВИЙ ТЕАТР

Але як було тяжко у полонених на душі, в їх життя були присутні й оптимістичні та надихаючі моменти, що випадали їх під час відвідування ними таборового театру. Протягом першої половини квітня 1917 р. таборяни мали можливість відвідати виставу оперети на три дії «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка⁹, драму на 5 дій «Арсен Яворенко» Б. Грінченка і драму на 4 дії Ф.Л. Костенка «Батраки»¹⁰. На цей час припало й святкування Великодня, яке розпочалося полуночним обходом таборовими хористами всіх бараків зі співами «Христос Воскрес!», що з великою вдячністю було сприйнято їх мешканцями. Далі всі запрошені таборяни (близько 400 осіб) зібралися у приміщенні «Українського Клубу» для скромного відзначення цього свята, яке завершив вокально-музичний концерт, на якому були присутні комендант і офіцери комендатури¹¹. 22 квітня на таборовій сцені була поставлена комедія М. Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» (в одній дії), а після неї відбувся дивертисмент з декламаціями, музикою і співом¹².

⁶ Зубченко С. Шевченківські Свята. *Громадська Думка* (Вецяяр). 1917. 15 березня. Ч. 15 (62). С. 4-5.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibid. С. 5.

⁹ Театр. *Громадська Думка* (Вецяяр). 1917. 1 квітня. Ч. 18 (65). С. 7.

¹⁰ *Громадська Думка* (Вецяяр). 1917. 8 квітня. Ч. 20 (67). С. 4.

¹¹ В Українському Клубі. *Громадська Думка* (Вецяяр). 1917. 19 квітня. Ч. 23 (70). С. 4.

¹² Театр. *Громадська Думка* (Вецяяр). 1917. 26 квітня. Ч. 25 (72). С. 4.

Травень 1917 р. розпочався постановкою у таборовому театрі жарту А. Володського «На бідного Макара», яка відбулася дуже добре насамперед тому, що актори мали достатньо часу для її підготовки. Водночас невідомий рецензент звернув увагу на дуже довгі (до 40 хвилин) антракти між діями, що звичайно ж не могло вважатися нормальним явищем¹³. Таборянам без сумніву запам'ятався й проведений 13 травня заходами Музично-драматичного товариства ім. М. Лисенка концерт на честь свого Патрона, який розпочався рефератом Б. Лепкого про М. Лисенка. З нагоди цієї події таборова газета відзначила, що «під умілим і певним проводом [Євгена] Турули (український педагог і композитор, який працював у таборі Вецляр – *авт.*) хор і оркестра влучно віддавали і настрої кожної пісні». Центральним місцем концерту стали співи оперного співака О. Семенова, який виконав кілька сольних партій у супроводі оркестру. Також у програмі прозвучали сольний виступ полонених Масловського (скрипка) та М. Біличенка (декламація)¹⁴.

Насиченими у мистецькому відношенні виявилися й літні місяці. 3 червня 1917 р. відбулася прем'єра вистави на 4 дії «Борці за мрії» («Каїн і Авель») І. Тогобочного про драматичні епізоди з сільського життя. Цього разу «гарна та жвава песа та вміла гра артистів цілком захопили слухачів», які щиро винагородили трупу своїми аплодисментами¹⁵. Але вже наступна театральна постановка – комедії «Заручини по смерті» Паливоди-Карпенка – була оцінена невідомим рецензентом якнайгірше за своїми художніми якостями та рівнем акторської гри. Таборіві артисти цього разу «неначе змовилися показали як не треба грати [...]. Більшість з них основно не знала своїх ролів і старанно зазірала у суфльорську будку, шукаючи там поради, наслідком чого паузи були взірцево довгі»¹⁶.

Так само критичним виявилися судження рецензента щодо вистави наступної п'єси «Пан Штукаревич» С. Зіневича, яку було поставлено на сцені театру 17 червня. Ним була, зокрема, звернена увага на низьку мистецьку якість цього твору та безглуздість його змісту, і дало рецензенту всі підстави висловити свій жаль тим, що Музично-Драматичне товариство «подає нашій публіці такі дурниці й псує смак своїх членів і глядачів». На його думку це мало місце й через «малоросійськість» цієї п'єси, єдиним прийнятним місцем для якої є архівна полиця¹⁷. Напевно що режисери театральної трупи зважили на критику, і наступні дві вистави – драми І. Тобілевича «Сава Чалий» (24 червня)¹⁸ і п'єси Б. Грінченка «Нахмарило» (1 липня)¹⁹ – вже не були критично прокоментовані на сторінках таборової газети. Щодо наступної мистецької спроби таборових артистів – одноактівки «На перші гулі» С. Васильченка – рецензент лаконічно зазначив, що вона «випала невдало», бо готувалися до неї артисти «занадто похапцем, не вивчили й не продумали добре своїх роль»²⁰.

Попри всі труднощі табірному існуванню театральна трупа не уникала випробовувати свої сили у нових постановках, однією з яких стала прем'єри

¹³ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 10 травня. Ч. 29 (76). С. 3.

¹⁴ Святоточний концерт. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 20 травня. Ч. 32 (79). С. 3.

¹⁵ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 7 червня. Ч. 37 (84). С. 4.

¹⁶ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 14 червня. Ч. 39 (86). С. 4.

¹⁷ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 24 червня. Ч. 42 (89). С. 4.

¹⁸ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 1 липня. Ч. 44 (91). С. 3.

¹⁹ *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 8 липня. Ч. 46 (93). С. 3.

²⁰ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 15 липня. Ч. 48 (95). С. 3.

вистави «Гетьман Дорошенко» (в газеті навіть була окреслена сума витрат на це – понад 100 марок німецьких)²¹, але нічого не повідомлялося про якість гри задіяних у ній артистів. Так само часопис уник жодних коментарів і стосовно драми Б. Грінченка «Ясні зорі», що була запропонована увазі таборян 29 липня 1917 р.²², та поновної вистави «драматичних ескізів сільського життя» «Борці за мрії» («Каїн і Авель») І. Тогобочного (12 серпня)²³.

Натомість жарт на три дії «Пані Штукарка» А. Володського, що був поставлений 5 серпня – отримав дещо контраверсійну оцінку. Рецензент дійшов до висновку, що хоча п'єса й «була обрана досить влучно, особливо на теперішні часи», і таборяни цією «виставою були задоволені й вітали [...] артистів гучними оплесками», але при цьому виконання ними ролей «було загально мляве», бо «таку пєсу слід відігравати швидко, жваво, бо инакше вона губить свою цікавість». Не утримався рецензент і від ще однієї критичної «стріли» на адресу акторської гри: «помітно було зле приготування ролів, що торкається рухів, міміки й цілої поведінки артистів»²⁴.

Таборовий театр намагався розширити коло своїх глядачів, прагнучи охопити своїм впливом й тих полонених, які перебувала поза табором – працюючи на сільськогосподарських роботах в складі робітничих команд. З цією метою 19 серпня 1917 р. театральна трупа вперше поставила на виїзді вже кількарразове апробовану п'єсу «Борці за мрії», на яку були запрошені полонені українці з робітничої команди «Gross-Linden». Перший «гастрольний» досвід виявився не зовсім вдалим, бо артисти зіштовхнулися зі значними труднощами – «мала сцена і злі акустичні умови ставили великі перешкоди», до того ж – «настрій артистам псувало дуже поведження публіки котра зовсім не при звичаєна до театру й [...] не знає, як слід тримати; дивилася на гру як на пусту забавку»²⁵.

Додаткові труднощі для роботи таборового театру становила практика залучення членів її трупи до робіт в складі робітничих команд поза табором, наслідком чого вона тимчасово втрачала своїх провідних артистів. Зокрема трупа була змушена знайти заміну своїм колегам Біляєву, Кривохижі, Надежкіну, Чайці й ін., бо повернути їх достроково до табору не було жодної можливості²⁶. Це було мабуть основною причиною того, що окремі вистави залишали бажати кращого в сенсі акторської гри, як то було з серпневою постановкою п'єси І. Тобілевича «Бурлака», яка була відіграна «зовсім недобре», очевидно через невідповідність навіть тих артистів, які вже мали солідний акторський досвід²⁷.

ТАБОРОВІ «СВЯТА», КОНЦЕРТИ ТА ВЕЧОРНИЦІ

Вересень 1917 р. видався багатим на мистецькі події, які відбулися як в таборі, так і поза його межами. Спочатку в останньому серпневому номері таборової газети був опублікований анонс «народного свята» (голова підготовчого комітету – О. Терлецький), що мало відбутися 2 вересня. Його програма передбачала

²¹ Музично-Драмат[ичне] т[овариств]о ім. М. Лисенка. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 22 липня. Ч. 50 (97). С. 4.

²² Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 2 серпня. Ч. 53 (100). С. 3.

²³ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 13 серпня. Ч. 56 (103). С. 4.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 23 серпня. Ч. 59 (106). С. 4.

²⁶ Оголошення. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 23 серпня. Ч. 59 (106). С. 4.

²⁷ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 30 серпня. Ч. 60 (107). С. 3.

проведення святочних вправ таборової «Січі», а також співи українських пісень у супроводі оркестру; маніфестаційну ходу січовиків «вулицями» табору до Народного дому та їх зустріч делегатами українських організацій та таборовими артистами, вдягненими в історичні костюми; концерт і виставу драми «Гетьман Дорошенко», в яку «вложило товариство ім. Лисенка багато труду і кошту»²⁸.

Як й було заплановано – у визначений день таборяни відзначили *Свято відродження України*²⁹, яке розпочалося шиккуванням січовиків в одностроях на таборовій площі. До участі у святкуванні були запрошені німецькі офіцери на чолі з комендантом табору, а також цивільні гості. Тут же перебувала велика кількість полонених. Урочистості розпочалися церемоніальним маршем січового полку імені СВУ, що супроводжувався маршем у виконанні таборового оркестру. Після привітань січовики вирушили до Народного дому, де були зустрінуті артистами таборового театру, вдягненими у костюми козацької старшини з клейнодами та хоругвами. Перейшовши до приміщення театру січовики та загал полонених співали пісень, слухали марші у виконанні оркестру та промови провідників української громади³⁰. Насамкінець присутнім у Народному домі була презентована вистава п'єси Л.Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко», яка зробила глибоке враження на публіку³¹.

Також протягом вересня були підготовлені три вистави, кожна з яких отримала суперечливі відгуки рецензента. 9 вересня увазі таборян була презентована комедія «Суєта» І.Тобілевича. У газеті була уміщена розлога замітка, в якій рецензент досить докладно зупинився як на її змісті, так і на грі акторів, вказавши на сильні та слабкі сторони в їх грі на сцені³². За тиждень у театрі дебютувала драма С.Яричевського «Січ іде», яка на думку рецензента «до сцени цілком не надавалася», а крім того – артисти цього разу також виявилися не на висоті³³.

30 вересня таборова трупа вийшла з виставою п'єси І.Кропивницького «Глитай або ж павук», яка за спостереженнями рецензента «очевидно ж сподобалася глядачам», бо «бурні аплодисменти й крики одобрення наповняли театральну залу в кінці кожної дії». Водночас на його глибоке переконання «виставлена драма не має великого морального значіння». Рецензент окремо зупинився на акторській грі Заїки, Гажаленка і Кучеренка (в ролі наймита), які провели свої партії зразково, натомість решта артистів (Зайців, Полонський, Брижицький) грали значно слабше, так само як і Кучеренко в одній з жіночих ролей³⁴.

У кінці вересня члени Музично-драматичного товариства ім.М.Лисенка подбали про те аби урізноманітнити повсякдення полонених і підготували 23 вересня 1917 р. проведення «духовного концерту» (концерту класичної музики – авт.) у таборі. У своїй замітці на цю подію таборовий часопис визнав, що таборовий загал не був підготовлений до сприйняття такої музики. За

²⁸ Народне свято в день 2. вересня с.р. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 30 серпня. Ч. 60 (107). С. 4.

²⁹ Slovanská knihovna, Praha (Слов'янська бібліотека, Прага), Sbírká «Společenský a kulturní život ukrajinské emigrace» (збірка «Суспільне і культурне життя української еміграції»), Т-UEP-8-72 (Свято відродження України, програмка, 2 вересня 1917 р.).

³⁰ Генеральна Старшина. *Громадська Думка*. (Вецляр). 1917. 9 вересня. Ч. 63 (110). С. 4.

³¹ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 9 вересня. Ч. 63 (110). С. 4.

³² Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 16 вересня. Ч. 64 (111). С. 4.

³³ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 23 вересня. Ч. 65 (112). С. 4.

³⁴ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 4 жовтня. Ч. 67 (114). С. 4.

спостереженнями рецензента – хоча до програми концерту увійшли «чудові речі і виконання їх було досить гарне, але не можна сказати, щоби таборова публіка осталась задоволена концертом: очевидно, їй не подобаються духовні співи»³⁵.

Натомість цілком до них підготовленою виявилася німецька публіка, що охоче завітала 30 вересня 1917 р. до вецлярського собору, в якому Музично-драматичне товариство ім. М. Лисенка організувало «величавий» концерт, що став – за висловом міської газети «Wetzlarer Anzeiger» – «шляхетною розкішшю» для всіх присутніх на ньому. Крім власне полонених (зокрема скрипаля Масловського), участь у ньому взяли й фахові співаки та музиканти – місцевий вчитель музики Отон Тайс і тенор зі Львова Олександр Семенов. Загальний провід концертом здійснював о. Євген Турула, який «уміло й енергійно» диригував діями хору й оркестру, повністю укомплектованих з числа полонених українців. На концерті була виконана низка музичних творів композиторів Раффа, Дюрлера, Страделля, Бетховена, Чайковського і Бортнянського, а на його завершення прозвучала «Українська молитва» М. Лисенка³⁶.

7 жовтня на сцені таборового театру була поставлена (вже вдруге) драма Ф.Л. Костенка «Батраки», яка була «майстерно проведена артистами [...] [та] зробила на публіку дуже гарне вражіння: вповні задоволені вийшли глядачі з театру після вистави». Це стало можливим завдяки тому, що «кожен з виконавців-артистів блискучо справився зі своєю ролю; обрисовані автором типи з'явилися перед публікою неначе в дійснім житті, а не на сцені». За оцінкою невідомого критика актори цілком природно володіли «своїм рухами, голосом, мімікою», до того ж – досить добре грали й артисти в жіночих ролях (полонені Полонський і Кучеренко), навіть вимова їхніх героїнь була цілком відповідною³⁷.

Специфічною формою культурно-мистецького відпочинку для полонених були вечорниці, які спорадично проводилися в таборі заходами таборових товариств за участі музикантів і хористів. Так, зокрема, 10 жовтня 1917 р. товариство «Січ» влаштувало у своєму баракі для таборового загалу вечірницю, під час яких «було виголошено кілька деклямацій, проспівано артистами-співаками деякі пісні, та відіграно на скрипці (сольо) [...] кілька музикальних творів». Також присутні прослухали кілька композицій у виконанні таборового оркестру, а крім того «була продекламована пара байок-анекдотів», звучала бандура та художній свист у виконанні артистів-аматорів. Ця зустріч у колі таборян, які належали до різних таборових організацій, мала неформальний характер та була невимушеною, чим «присутні були дуже вдоволені»³⁸. 26 жовтня 1917 р. шляхом кооперації зусиль членів двох товариств – Музично-драматичного і «Українського Клубу» – в приміщенні останнього була проведена ще одна вечірка. Вона зібрала «дуже численну публіку, яка побіч розваги з приємністю споживала приготовлений клубом задля сеї вечірки борщ і чай»³⁹.

³⁵ Духовний концерт. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 30 вересня. Ч. 66 (113). С. 4.

³⁶ Духовний Концерт полонених Українців у вецлярськім соборі (церкві). *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 4 жовтня. Ч. 67 (114). С. 4.

³⁷ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 11 жовтня. Ч. 69 (116). С. 4.

³⁸ Вечірниця. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 14 жовтня. Ч. 70 (117). С. 4.

³⁹ Вечірка. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 1 листопада. Ч. 75 (122). С. 4.

МИСТЕЦЬКІ ШУКАННЯ ТАБОРОВИХ АРТИСТІВ ВОСЕНИ-ВЗИМКУ 1917 Р.

На середину жовтня припало завершення каденції проводу Музично-Драматичного товариства, з нагоди чого 15 і 17 жовтня були проведені загальні збори його членів. Звітуючи про діяльність товариства його голова відзначив, що крім влаштування традиційних заходів – театральних вистав і концертів для полонених заходами товариства було засновано курс нотної грамоти («теорії нот»), крім того був створений гурток вчителів для проведення «постійних вправ у співках та музиці». Також товариство шукало можливостей для тиражування партитур музичних творів українських композиторів та їх відправки до новозаснованих українських шкіл на Підляшші, учні яких змогли би навчатися нотній грамоті та співам. Також була піднесена ідея створення у таборі «народної консерваторії» для всіх бажаючих, проте через надмірну зайнятість членів товариства її реалізація була відкладена⁴⁰.

Є важливим відзначити, що таборові артисти та їх режисери завжди знаходилися у творчому пошуку, намагаючись збагатити репертуар таборового театру та випробовуючи себе у різних жанрах театального мистецтва. Однією з таких спроб стала постановка на таборовій сцені оперети «Наталка Полтавка» (11 листопада 1917 р.). Рецензент привітав спробу Музично-драматичного товариства познайомити таборову громаду з цим твором І. Котляревського, але визнав, що вона виявилася невдалою як через брак досвіду в постановці оперет (до цього часу на сцені виставлялися тільки драматичні п'єси), так і з огляду на те, що всі жіночі ролі виконувалися чоловіками, і «це по своєму відбивалося на грі». І якщо «в чисто драматичних пєсах, де треба пильнувати тільки за доброю грою, можна було навіть з успіхом провадити жіночі ролі», то оперетах, де «сполучується драматична гра зі співом і музикою [...] від артистів ще вимагається ще й уміння співати, для чого потрібно мати добрий, вироблений сольовий голос і здатність гармонійно єднати спів з грою»⁴¹.

На думку рецензента акторам і режисеру суттєво забракло «певної дози смаку й чуття міри», а також обачності під час ухвалення рішення про постановку цієї оперети, крім того – цілком невідповідним було доручати роль Наталки артисту Полонському, спів якого «наводив сум на душу». Критична замітка завершувалася майже категоричним судженням рецензента: «ставити оперету без жінок майже неможливо», бо «жіночі партії могли би провести тільки тенори з великим регістром голосу, співаючи фальцетом», але такого рівня співаків у складі таорової трупи просто не було (та і не могло бути). Але все ж таки завдяки зусиллям цілої трупи і добре поставленим голосам інших виконавців неприємне враження від співів Полонського було значною мірою нівельоване, а «сама гра пройшла далеко ліпше ніж спів». Тим не менш висновок рецензента був не двомовним: «при теперішніх силах товариства слід би було обмежитись цією невдатною спробою і надалі викреслити оперету з репертуару хіба би надійшли нові сили, які зробили би повторення її можливою»⁴².

Листопад 1917 р. був позначений ще кількома мистецькими акціями і, зокрема, проведенням 12 листопада чергової вечірки, цього разу – для інвалідів, що була

⁴⁰ Музично-Драмат[ичне] т[овариств]о ім. М. Лисенка. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 21 жовтня. Ч. 72 (119). С. 4.

⁴¹ *Лубенець. Театр. Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 22 листопада. Ч. 80-81 (127-128). С. 5.

⁴² *Лубенець. Театр. Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 22 листопада. Ч. 80-81 (127-128). С. 5-6.

влаштована їх власними силами з нагоди річниці започаткування просвітньої роботи в «інвалідському» баракі. На думку невідомого дописувача вечірка «вдалася дуже гарно і видно було, що на присутніх зробила гарне вражіння, за що спорудникам (організаторам – *авт.*) її належить щира подяка»⁴³. Газета повідомила і про проведення ще однієї вечірки – у помешканні «Клубу» Товариства старших бараків ім. Івана Мазепи (29 листопада 1917 р.), також з нагоди річниці діяльності згадуваної організації у таборі. На ній були присутні члени проводу таборової організації (Генеральної Старшини), у т.ч. й її голова Д. Андріюк⁴⁴.

Також протягом цього місяця на сцені театру були поставлені п'єси М. Кропивницького «Невольник», якою – попри деякі слабкі місця – публіка залишилася задоволеною⁴⁵, драма О. Стороженка «Гаркуша», яка «пройшла цілком вдовольняюче, хоч гуртові сцени виглядали не зовсім природно». При цьому рецензент відзначив «порядну» гру провідних таборових акторів (оцінивши персонально кожного з них), а також відзначив ошатність декорацій⁴⁶. Без жодних коментарів у газеті було повідомлено про постановку п'єси М. Кропивницького «Зайдиголова»⁴⁷.

Надзвичайно плідним у мистецькому відношенні виявився і грудень 1917 р., який розпочався постановкою драми І. Тобілевича «Батькова казка». За оцінкою рецензента – гра акторів (полонених Полонського, Бондаренка, Заїки, Бібіка, Терещученка, Біляєва, Зайцева, Лазаревича) була органічною й майстерною, разом з тим він звернув увагу на деякі хиби у грі Кучеренка та Прокопенка, та побажав їм вдосконалювати свою акторську майстерність⁴⁸. 9 грудня таборяни отримали можливість відвідати постановку одноактівку «На перші гулі» Васильченка (вже виставлялася у таборі) і концертну частину. Ця вистава отримала дуже схвальну оцінку рецензента: «для вистави підібрані гарні декорації. Спів за кулісами робив повну ілюзію весняного вечора в українському селі, яка доповнювалася артистичним імітуванням соловейкового щебетання»⁴⁹.

Таборові хористи та музиканти взяли найдіяльнішу участь у двох концертах, проведених Музично-драматичним товариством у приміщенні гімнастичного залу «Turnhalle» міста Вецляр 15 і 16 грудня 1917 р. Вони були організовані за активної співучасті вецлярського жіночого гуртка, а весь отриманий прибуток за продані квитки був призначений на потреби поранених вояків німецької армії, які перебували на лікуванні у шпиталі м. Вецляр. Таборовий часопис умістив на своїх шпальтах переказ звідомлення, яке було опубліковане у міській вецлярській газеті «Wetzlarer Anzeiger» (від 17 грудня 1917 р.), окремо відзначивши, що керівникові товариства Є. Турулі вдалося «зложити ряд знаменитих сил тутешнього табору, які виявили себе знаменито як поодинокі солісти, так і в [...] виступі в оркестрі чи співацьким хорі». Найбільше привернула увагу німецьких глядачів сила голосів полонених Волика і Я. Волошина (тенори), Соляника (бас) і Шебаліна (баритон).

⁴³ Вечірка. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 22 листопада. Ч. 80-81 (127-128). С. 6.

⁴⁴ *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 2 грудня. Ч. 84 (131). С. 4.

⁴⁵ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 11 листопада. Ч. 78 (125). С. 4.

⁴⁶ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 25 листопада. Ч. 82 (129). С. 4.

⁴⁷ *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 2 грудня. Ч. 84 (131). С. 4.

⁴⁸ *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 9 грудня. Ч. 86 (133). С. 4.

⁴⁹ *Лубінець*. Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 13 грудня. Ч. 87 (134). С. 4.

Також були відзначена й мистецькі виступи музикантів – скрипалів Масловського та Левковича. Запам'ятали й речитативи Щербини у супроводі бандури. Отже, «артистичний успіх обох концертів був повний, признання було велике і добре заслужене»⁵⁰.

У такий спосіб, на думку редакції таборової газети, Музично-драматичне товариство ім. М. Лисенка дало черговий «доказ високости свого артистичного рівня», та наголосила на важливості ознайомлення німецької публіки з кращими зразками української духовної музики. Користуючись цієї нагодою часопис опублікував запрошення вступати до складу товариства усіх бажаючих з відповідними здібностями (і зокрема тих, хто вмів би грати на якомусь музичному інструменті або мав би добре поставлений голос для хорового співу), а також був би «української народності»⁵¹. Але зрештою таборяни й самі наочно бачили поступ товариства та розуміли важливість його функціонування як одного з найефективніших пробуджувачів національного життя.

Між тим товариство особливо активізувало свою діяльність у другій половині грудня 1917 р., що було пов'язано з наближенням різдвяних і новорічних свят. 16 грудня на сцені таборового театру була поставлена комедія «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого, і попри те, що вона вже неодноразово пропонувалася увазі таборян, цього разу «театральна заля була повна глядачів, які уважно стежили за ходом вистави». Хоча частина артистів брала участь в організації концерту у Вецлярі, постановка відбулася цілком успішно. Трупа у складі полонених Заїки, Гажаленка, Зайцева, Бібіка, Підопригори, Шлюса, Лазаревича, Кривохижі, Кучеренка виявилася на висоті своїх завдань, подарувавши глядачам справжнє українське мистецтво⁵².

23 грудня 1917 р. Музично-драматичне товариство підготувало виставу І.Тобілевича «Безталанна», на яку в таборовій газеті була уміщена рецензія невідомого критика (його прізвище було позначене ініціалом *М.* – *авт.*). В ній останній дав докладний аналіз якості акторський гри кожного з основних дійових осіб цієї загальновідомої драми. Відзначивши достатньо високий рівень артистів – полонених Кучеренка і Зайцева, рецензент скритикував гру *При-ко* (в ролі Варки), який не проявив «в грі жодного темпераменту», «не володів своїм голосом», а до того ж ще й не знав «як і на сцені треба поводитися»⁵³.

Насамкінець своїх суджень рецензент зауважив, що «драматичний гурток т-ва або не помічає, або не хоче помічати того, що театр наш, замість того щоби розвиватися на краще, починає підупадати. Більше придатні сили ходять по закутках, а на сцену випускаються зовсім невідповідні актьори». Театральним постановкам виразно бракувало і режисерської роботи, власне відповідного «оброблення п'єс», наслідком чого під час окремих вистав значна частина глядачів (інколи навіть більше половини) залишала театральну залу⁵⁴.

Попри свою зайнятість члени Музично-драматичного товариства ніколи не відмовляли у допомозі в організації різного роду імпрез іншим таборовим гурткам,

⁵⁰ Український концерт у місті Вецлярі. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 20 грудня. Ч. 89 (136). С. 4.

⁵¹ *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 23 грудня. Ч. 90 (137). С. 4.

⁵² Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 20 грудня. Ч. 89 (136). С. 4.

⁵³ М. Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 30 грудня. Ч. 91-92 (138-139). С. 6.

⁵⁴ М. Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 30 грудня. Ч. 91-92 (138-139). С. 6.

особливо коли йшлося про їх виступи перед хворими у лазареті або інвалідами. Тому коли адміністрація лазарету та гурток полонених «Надія» виступили з ініціативою організувати «ялинку для хворих» (святкування приходу Різдва і Нового року), таборові артисти охоче долучилися до організації цієї вечірки. Вона відбулася 24 грудня 1917 р. за участю оркестру та хору Музично-драматичного товариства, виступи яких витворили особливий настрій у присутніх тут полонених, більше того – їх обличчя світилися «радістю, змішаною з тугою по далекій, близькій серцю Україні». Час від часу слово для привітань забирали присутні на святі українські активісти (М. Біличенко, Бабич, Дяченко), насамкінець виступив старший лікар шпиталю, який констатував готовність німців «завше йти на зустріч» як поодиноким полоненим, так і таборовому загалу, та побажав табор'янам скорішого повернення додому. Святкування завершилося спільним виконанням національного гімну «Ще не вмерла Україна»⁵⁵.

На Різдво (25 грудня 1917 р. або 7 січня за н.ст.) у таборовому театрі відбулася вистава «Назар Стодоля», споглядання якої переносило глядачів «на крилах фантазії в свою рідну країну». Водночас рецензент у своєму дописі випустив і критичні «стріли» щодо загального рівня акторської гри артистів-аматорів Бондаренка, Бібіка, Шевеля, Терещученка, Кривохижі: «Хоча публіка не без приємности стежила за ходом вистави, але справедливість вимагає зазначити, що артисти могли б більше дати глядачам при уважнійшій відношенні до своїх ролів». Також він відзначив невідповідність одягу деяких артистів і декорацій, які цілковито не відповідали тій порі року, в якій розгорталися події у виставі⁵⁶.

Наступного дня увазі полонених була запропонована вистава драми «Бондарівна» І. Тобілевича, яка пройшла «життєво», бо артисти «зуміли цілком захопити публіку продуманою грою»⁵⁷. 29 грудня таборовою трупкою була поставлена комедія М. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю», яка вже неодноразове виставлялася на сцені Вецлярського табору. Рецензент вказав на деякі недоліки, які мали місце під час її вистави: «Якби драматичний гурток звертав більше уваги на детальне оброблення й чистоту постановки пєс, то міг би з певністю рахувати (сподіватися – *авт.*) на вдячне признание. Особливо треба-б товаришам артистам пильніше дбати про чистоту мови, бо часами доходить до того, що чуєш як подане суфльором якесь українське слово зараз же передається зі сцени по московськї. Це говорить про те, що ми досї не звикли по українськї думати»⁵⁸. Ця проблема була дійсно актуальною для частини таборових артистів, як і для значної частини полонених, які поволі повертали своє національне «я» після століть гноблення їх дідів і прадідів у Російській імперії.

Але коли до православного Різдва залишалося кілька днів – мало хто з полонених про це задумувався, бо на першому місці було очікування свята. На цьому етапі важливішим для переважної більшості табор'ян відзначити Різдво «по родинному», і це їх бажання було реалізовано завдяки сприянню з боку коменданта табору. 6 січня члени української громади у Вецлярї зібралися разом з офіцерами й унтер-офіцерами німецької комендатури в одному з відповідно прикрашених для святкування великих бараків. Аби розмістити усіх запрошених

⁵⁵ Ялинка в лазареті. *Громадська Думка* (Вецляр). 1917. 30 грудня. Ч. 91-92 (138-139). С. 6.

⁵⁶ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 13 січня. Ч. 3-4 (142-143). С. 5.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 6 січня. Ч. 1-2 (140-141). С. 8.

(близько 600 осіб) у цьому баракі було встановлено п'ять великих столів, за якими розмістилися полонені. Службовці комендатури, провід української громади та німецькі і полонені офіцери-українці зібралися за окремим столом. Свято розпочалося маршем, виконанням таборовим оркестром, і різдвяним тропарем «Роздество Твое» у хоровому виконанні. Після цього Б.Лепкий виголосив святочну промову, а по її закінченні полонені проспівали гімн «Ще не вмерла Україна». Далі полонені підкріпили свої сили скромною вечерею, а хор відспівав кілька колядок. Після цього промовляли комендант табору, який побажав присутнім скорого повернення додому, і голова Генеральної Старшини Д. Андріюк, який від імені всіх членів української громади подякував присутнім на святі німецьким урядовцям⁵⁹.

Тижнем пізніше на таборівій сцені була виставлена «Наймичка» І.Тобілевича, і за оцінкою рецензента – «багатий цікавими глибоко-драматичними картинами сюжет пєси цілком захопив публіку, а ще до того й виконавці-артисти уміло провели свої ролі, і успіх вистави був [...] одним з найбільших». Він був зумовлений зокрема тим, що «складну і досить трудну роль героїні драми з великим успіхом провів т[овариш] Кравченко, який показав яскраву картину людського страждання так, що у глядачів мимоволі сльози просилися з очей». На думку рецензента – ще одна жіноча роль (Мелашки) була «проведена так натурально, що не хотілося вірити, що то грає» чоловік – «голос, міміка, рухи – все давало повну ілюзію», що на сцені жінка. Гра решти акторів (полонені Заїка, Зайців, Гажаленко, Бібик, Підпригора, Терещукенко, Кривохижа) теж була дуже переконливою. Лише Бородавка «поводився якось примушено і мляво», але це не могло зіпсувати цілості виставленої п'єси⁶⁰.

ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ ТАБОРОВОГО ТЕАТРУ (ПЕРША ПОЛОВИНА 1918 Р.)

Новорічні святкування були завершені вечіркою з нагоди зустрічі Старого Нового року, яка була влаштована 13 січня 1918 р. у приміщенні клубу заходами Музично-драматичного товариства ім.М.Лисенка (на неї було запрошено і німецьких офіцерів комендатури). Присутні на ній спочатку скромно повечеряли, а потім вислухали привітання від українських організацій (полонені Дончак і Бондаренко) та комендатури. Музична частина вечірки складалася з низки хорових співів і виступів таборового оркестру. Не бракувало і сольних номерів (полонені Шебалін, Волик, Масловський, Чепіга). Всі виступи винагороджувалися гучними оплесками. Істотно пожвавили присутнім настрої танцювальні пари із вбраними у жіночий одяг артистами театру, які презентували табор'янам кілька номерів з українськими танцями. Опівночі був проспіваний український гімн, після чого табор'ян ще раз привітали з новим роком, запропонувавши кожному чарку яблучного вина⁶¹.

За тиждень потому в театрі була поставлена комедія М.Кропивницького «Чмир». У своєму відгуку на цю виставу рецензент за підписом «Zet.» заявив про своє категоричне неприйняття п'єс такого ґатунку: «в наші дні така річ не може бути терпима на сцені: вона повинна уступити своє місце річам більшої художньої вартості. Не треба забувати, що головне завдання театру виховувати людей

⁵⁹ Стріча Різдва. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 13 січня. Ч. 3-4 (142-143). С. 5.

⁶⁰ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 20 січня. Ч. 5-6 (144-145). С. 4.

⁶¹ Стріча. Нового Року. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 20 січня. Ч. 5-6 (144-145). С. 4.

морально і розвивати в них естетичний і художній смак». Між тим ця комедія «виткана з екстраординарних, а то й з цілком неправдоподібних фактів, які до того обрисовані занадто густими красками», являючи собою «суцільний шарж», який у поєднанні з «немилосердно пересадженою» грою деяких артистів, вкрай неприємно заскочив би вибагливого глядача⁶². Можна припустити, що постановка наступної вистави «Хазяїн» (3 лютого 1918 р.) була значно успішнішою, бо рецензент утримався від критики її режисера та задіяних у ній артистів⁶³.

Слід відзначити, що доленосні політичні події в Україні (і зокрема проголошення Українською Центральною Радою IV-го Універсалу та підписання УНР мирної угоди з країнами Почв'їрного союзу) мали безпосередній вплив на роботу таборового театру. Заклик української делегації у Брест-Литовську до полонених українців з пропозицією виступити на захист рідного краю від більшовицької навали – знайшов у серцях останніх повну підтримку та розуміння. У таборі з числа українських активістів почалось формування маршових частин, які відправлялися для комплектування *Синьожупанної* дивізії, особовий склад якої мав бути негайно відправлений до України. Багато хто з членів Музично-драматичного товариства зголосився до складу згадуваної дивізії, внаслідок чого у його роботі настала майже трижнева перерва.

Лише 28 лютого 1918 р. товариство відновило свою діяльність, влаштувавши прощальний концерт для тих полонених, які відбували невдовзі додому. Цього дня театральна зала була переповнена, бо всім хотілося востаннє бути присутніми на виступах таборових артистів (з огляду на від'їзд більшості з них до України). Концерт розпочався рефератом Є. Турули про значення української пісні та внесок товариства в її популяризацію серед таборового загалу. Потім прозвучала ціла низка музично-хорових і сольних композицій, що були добре знайомі полоненим, і «гучні оплески з боку публіки були цілком справедливою нагородою т[оварист]ву». Декламація теж пройшла з великим успіхом, а завершальним акордом стала майстерне виконання гопака, що додало настрою всім присутнім⁶⁴.

На початку весни 1918 р. таборові актори відновили свою репетиційну діяльність, і вже 10 березня представили табор'янам вже добре їм відому комедію І.Тобілевича «Сто тисяч»⁶⁵. Наступного дня 700 табор'ян у Народному Домі урочисто вшанували Кобзаря, бюст якого був встановлений на його сцені. На цьому зібранні з рефератом про життя та діяльність Т.Шевченка виступив Б.Лепкий, який наголосив на величезній ролі Кобзаря у справі визволення українського народу. На завершення урочистостей таборовий хор виконав «Заповіт», «Молитву» М. Лисенка та ще кілька пісень⁶⁶. 16 березня була поставлена комедія Б.Грінченка «Нахмарило»⁶⁷.

Між тим тривав виїзд полонених з табору, і ця обставина безпосередньо впливала на саму роботу театральної трупи, бо наступна культурно-мистецька акція була проведена лише 21 квітня 1918 р. Того дня Музично-драматичне товариство влаштувала вечірку (з виконанням національного гімну, декламацією

⁶² Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 24 січня. Ч. 7 (146). С. 4.

⁶³ *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 3 лютого. Ч. 10 (149). С. 4.

⁶⁴ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 9 березня. Ч. 16 (155). С. 4.

⁶⁵ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 16 березня. Ч. 17 (156). С. 4.

⁶⁶ Шевченкові роковини *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 16 березня. Ч. 17 (156). С. 4.

⁶⁷ Театр. *Громадська Думка* (Вецляр). 1918. 23 березня. Ч. 18 (157). С. 4.

полоненим М. Біличенком поеми «Катерина» Т. Шевченка, хоровими співами у супроводі оркестру, а завершував концертну програму український гопак⁶⁸. 25 квітня відбулася постановка п'єси І. Тобілевича «Сто тисяч», а ще за три дні – драми М. Кропивницького «Невольник», яка «мала значний успіх», хоча на думку рецензента «далеко не можна [було] сказати, що би артисти цілком добре справилися зі своїми ролями». Далі рецензент окремо зупинися на перевагах і недоліках кожного з артистів⁶⁹.

Зустріч четвертих Великодніх свят у полоні (початок травня 1918 р.) була «чи не найсумніща від усіх попередніх», бо на цей час вже значна кількість полонених виїхала до України, маючи можливість святкувати його у колі родини або принаймні на рідній землі. Надвечір Великодня таборові співаки зібралися у «співацькому курені», де «тихий сум якийсь огортав душу кожного», звідки вони ближче до опівночі вирушили до таборової церкви, де вже зібралося чимало таборян на святкову церковну службу. Всі вони подумки перебували вже вдома, мріючи про настання того моменту, коли зможуть насправді повернутися до рідних домів, «несучи нашому темному забитому і пригніченому народу слово правди і слово воскресення нашої милої Неньки-України»⁷⁰.

Виставлений Музично-драматичним товариством жарт С. Васильченка «На перші гулі» зробив «дуже приємне вражіння», більше того – «глядачі були цілком захоплені виставою; по залі крізь чулися слова одобрення, а після вистави артистів нагороджено шумними оплесками». Сподобався глядачам й концертний відділ, на думку невідомого дописувача – блискуче виконання як сольних, так і хорових номерів свідчили про те, що товариству «довелось затратити багато праці й енергії на приготування концерту». Особливо запам'яталися глядачам виступи полонених Чикорського і Шебаліна, а також декламації М. Біличенка («Хахлам і тоже малоросам» Струмка, «Пророк» Т. Шевченка і байка Л. Глібова «Свиня»)⁷¹.

Однією з останніх вистав таборового театру стала драма І. Тобілевича «Бурлака» (12 травня 1918 р.), яка виставлялася вже кількаразове. Прекрасна гра артистів – полонених Заїки, Біличенка, Підлобка, Буряноватого, Надежкіна, Нечипоренка, Бібіка, Плєсковського, Брацлавського, Кравченка і Бородавки (у жіночій ролі) – справила сильне враження на глядачів⁷². Їх виїзд додому призвів до поступового згортання роботи театру, майно якого мало бути перевезено до України та передано одному із самодіяльних українських театрів.

Проте і після цього увазі полонених час від часу пропонувалися мистецькі імпрези, до числа яких належав поставлений 23 червня 1918 р. на сцені Народного Дому «історичний образ» на одну дію «Чекає нас велика річ (привід останнього кошового отамана Петра Калнишевського)» авторства Б. Лепкого (у ролі П. Калнишевського виступив Біличенко). Після цього відбувся концерт, до програми якого увійшли хорові співи в супроводі оркестру, сольні виступи (у виконанні полонених Шабаліна, Масловського і Чикорського), декламації Біличенка і Колтуновського), а також танці⁷³.

⁶⁸ Громадська Думка (Вецляр). 1918. 27 квітня. Ч. 23 (162). С. 4.

⁶⁹ Театр. Громадська Думка (Вецляр). 1918. 4 травня. Ч. 24 (163). С. 4.

⁷⁰ Стріча Великодня. Громадська Думка (Вецляр). 1918. 11 травня. Ч. 25 (164). С. 4.

⁷¹ Театр. Громадська Думка (Вецляр). 1918. 11 травня. Ч. 25 (164). С. 4.

⁷² Театр. Громадська Думка (Вецляр). 1918. 18 травня. Ч. 26 (165). С. 4.

⁷³ Центральний держархів вищих органів влади та управління України. Ф. 4382. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 15.

Висновки

Діяльність Музично-драматичного товариства ім. М. Лисенка у таборі Вецляр являє собою примітку сторінку історії тамтешньої української громади, бо завдяки зусиллям його членів, які реалізовувалися у вигляді підготовки різноманітного мистецького продукту (театральні постановки, хорові співи і концерти оркестру), стала можливою українізація значної числа зрусіфікованих полонених українців та їх подальше національне освіднення. Українське мистецтво стало тим потужним променем, який освітлював їх нужденне життя в умовах полону та значною мірою задовольняв їх ностальгічні думки про рідний край.

Найважливішим у цій тріаді був український аматорський театр, який пропонував полоненим п'єси українських драматургів, що стосувалися здебільшого життя українського села. Гострі соціальні та життєві проблеми, які в них підносилися, були близькі таборовому загалу і знаходили у душах полонених живий відклик. І хоча всі ролі в театрі (у т.ч. й жіночі) виконували непрофесійні артисти-аматори з числа полонених з відповідними природними акторськими завдатками, ця його особливість робила поставлені на його сцені п'єси особливо близькими полоненим. Вплив театру на свідомість таборян посилювала музика, співи й танці, які часто «впліталися» у вистави, додатково надаючи їм рис реалістичності у висвітленні повсякдення українського села.

Театр дбав про свого глядача і в інший спосіб – перед початком вистав полонені мали можливість придбати для себе легку перекуску та чай (какао) у театральному буфеті. В такий спосіб у таборян ще до початку вистави формувався позитивний настрій, що було важливим для сприйняття тих подій, що відбувалися на сцені. Так само з цього користав і театр, бо всі зароблені таким чином кошти витрачалися на театральні потреби (придбання реквізиту, виготовлення декорацій та ін.).

Однією з дієвих форм впливу на свідомість полонених було відзначення таборових «свят» і вечорниць, які мали виразний національно-виховний «текст і підтекст», залишивши свій слід у серцях таборян. Під час проведення таких заходів (так само як вистав театру) мала місце тісна кооперація театральних артистів, хористів і музикантів, що у підсумку давало «кумулятивний» ефект на свідомість полонених. Крім своєї участі у театральних виставах і концертах, духовий оркестр долучався до участі в похоронах таборян, грав на виїзді (для робітничих команд).

Таборове мистецтво зуміло знайти свої стежки й до сердець мешканців м. Вецляр, завдяки чому місцева німецька громада отримала можливість ближче пізнати українців і повніше дізнатися про їх національно-державницькі прагнення. Така «культурна дипломатія» українців, які спромоглися провести великий концерт духовної музики у Вецлярському соборі, сприяла формуванню у німців нової візії про українців як частини європейської спільноти. Велике символічне значення мали й інші два концерти українців, що були проведені у місті – з призначенням прибутку від них на лікування поранених у двобої з московською ордою німецьких вояків.

Отже, діяльність таборових мистецьких колективів (українського театру, народного хору та самодіяльного оркестру) дозволила інтенсифікувати процес національного освіднення та патріотичного виховання полонених українців, завдяки чому у Вецлярі була виплекана чисельна когорта відданих Батьківщині українських громадян. Під впливом українського мистецтва значна кількість

полонених українців пробудилася до активного громадсько-політичного життя та виявила свою готовність взяти до рук зброю для захисту рідного краю від більшовицької навали.

REFERENCES

- Jung, I. & Wiedl, W. (2016). Ein «besonderes» Lager für Ukrainer Zwischen *Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914-1918*. Neustadt an der Aisch, 262-282 [in German].
- Kryvosheeva, L.M. (2009). *National educational activities of the Union for the Liberation of Ukraine in the camps of Ukrainian prisoners of war (1914-1918)*. (Candidate's thesis). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Kudryachenko, A. & Sribnyak, I. (2023). Public, political and national activism of Ukrainian prisoners of war in the Wetzlar camp, Germany, 1917: content and forms (based on materials from the magazine «Public Opinion»). *International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Discoveries*, 32, 138-154 [in Ukrainian].
- Rehmer, C. (1994). Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915-1918). Ein besonderes Lager? *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*, 37, 77-116 [in German].
- Rehmer, C. (1997). «Revolutionierungspolitik» und Ukrainer-Lager. In *Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18*. Frankfurt a. M. u. a., 245-280 [in German].
- Runzheimer, J. (2002). Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar. In *Film als historische Quelle*. Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack. Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung. Frankfurt am Main, 25-28 [in German].
- Sribnyak, I. (1998). Ukrainian POW Camp in Wetzlar (Germany) in 1915-1917. *Bulletin of the Kyiv State Linguistic University. Series «History, Economics, Philosophy»*, 2, 38-57 [in Ukrainian].
- Sribnyak, I. (1999). *Ukrainian prisoners in Austria-Hungary and Germany (1914-1920)*. Kyiv, 93-110 [in Ukrainian].
- Sribnyak, I. (2020). Community of Ukrainian prisoners of war of the tsarist army in the Wetzlar camp, Germany (September 1915 – December 1916): based on materials from the Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine. *Eminak*, 3 (31), 217-233 [in Ukrainian].
- Sribnyak, I. (2021). Peculiarities of conducting national educational work in the Ukrainian prisoner of war camp in Wetzlar, Germany (June 1916 – February 1917). *Educational Discourse*, 33 (2), 16-28 [in Ukrainian].
- Sribniak, M.I. (2015). Creation and activity of the M. Lysenko Musical and Dramatic Society in the Wetzlar camp (Germany) in 1915-1916. *Drinovskiy collection*, VIII, 315-321 [in Ukrainian].
- Sribnyak, I. & Hryn, D. (2023). The national-educational mission of the newspaper 'Hromadska Dumka' in the Ukrainian prisoner-of-war camp in Wetzlar, Germany (1917 – early 1918). *Ukrainian Information Space*, 2 (12), 225-250 [in Ukrainian].
- Sribnyak, I., Sribniak, M. & Schneider, V. (2020). Ukrainian amateur theater in the Ukrainian prisoner of war camp in Wetzlar, Germany (autumn 1915 – winter 1917). *European Historical Studies*, 17, 108-154 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 21.02.2025

Схвалено до друку / Accepted: 13.06.2025